

De verscheidenheid in de eenheid: het Belgische en Nederlandse Nederlands in het *Algemeen Nederlands Woordenboek* (ANW)

Lut Colman (Instituut voor Nederlandse Lexicologie)

Inleiding en verantwoording van de terminologie

Het Algemeen Nederlands Woordenboek (ANW) is een online woordenboek dat het eigentijdse Nederlands in België en Nederland beschrijft. Het is in veel opzichten vernieuwend en deze bijdrage gaat over een van deze vernieuwingen: de nieuwe behandeling en labeling van de taalvariëteiten Belgisch Nederlands en Nederlands Nederlands.

Ik gebruik in navolging van Geeraerts (1999: 6) de spelling *Belgisch Nederlands* en *Nederlands Nederlands* in plaats van *Belgisch-Nederlands* en *Nederlands-Nederlands*. ‘Belgisch’ en ‘Nederlands’ zijn in de spelling zonder koppelteken een geografisch adjectief. Het gaat dus om het Nederlands zoals dat in België gebruikt wordt en het Nederlands zoals dat in Nederland gebruikt wordt. De spelling met koppelteken suggereert teveel dat het om aparte talen zou gaan en niet om taalvariëteiten van een en dezelfde taal. Van Dale en het Groene Boekje gebruiken wel de spelling met koppelteken. In de bespreking van het labelsysteem van Van Dale verderop in dit artikel, zal ik uiteraard wel de spelling van Van Dale gebruiken.

Standaardtaal en variatie: eenheid in verscheidenheid

‘Het ANW richt zich op de standaardtaal in Nederland en Vlaanderen. Het “Algemeen” in de titel moet worden opgevat als: niet gebonden aan een bepaalde regio, een bepaalde groep personen of een bepaald vakgebied. Het hoofddialect ligt op het geschreven Nederlands’.

Zo lezen we op de website van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie.¹ Beknopt en duidelijk, of toch niet helemaal? Want wat verstaan we nu onder ‘standaardtaal in Nederland en Vlaanderen’? Wat houdt ‘niet gebonden aan een bepaalde regio’ nu precies in? En is er één Standaardnederlands, of zijn er twee standaardtalen?

De taaladviesdienst van de Nederlandse Taalunie omschrijft Standaardnederlands als ‘het Nederlands dat algemeen bruikbaar is in het publieke domein, d.w.z. in alle belangrijke sectoren van het openbare leven, zoals het bestuur, de administratie, de rechtspraak, het onderwijs en de media. Anders uitgedrukt: de Nederlandse standaardtaal is het Nederlands dat algemeen bruikbaar is in contacten met mensen buiten de eigen vertrouwde omgeving (in zogenaamde secundaire relaties)’.²

Het eerste deel van deze definitie is wat beperkt; het tweede eigenlijk wat ruim, en waarschijnlijk bedoeld om de beperking van het eerste op te heffen. Het eerste deel lijkt meer op een definitie van ‘formeel of verzorgd Standaardnederlands’. We gebruiken dagelijks informele woorden en uitdrukkingen die we niet zo gauw in het publieke domein zullen gebruiken, maar die toch tot de standaardtaal behoren, hetzij in het hele taalgebied, hetzij in Nederland of België: *brol*, *buitenvliegen*, *chinezen*, *comazuipen*, *ervanonder muizen*, *bakkie*, *hufter*, *makkie* enz. Vooral als men met het publieke domein ‘media’ bedoelt ‘de taal van het journaal, Nova of Terzake’, klopt de definitie niet, want alle spreektaal valt daarbuiten. Rekken we het mediadomein dan maar wat op met de taal uit soaps, shows, spelletjes en realityseries, dan klopt het evenmin, want dan zou de taal uit de soap *Thuis* ook standaardtaal zijn. En dat brengt ons bij het tweede deel van de definitie. Er is nogal wat Nederlands dat perfect bruikbaar is in contacten met mensen buiten de eigen vertrouwde omgeving, maar dat de meesten onder ons toch niet als Standaardnederlands zouden kwalificeren: de zogenaamde tussentaal in België en het zogenaamde Poldernederlands in Nederland. In de paragrafen

¹ <www.inl.nl>

² <www.taaladvies.net>

volgens op de definitie, worden dan ook de nodige nuancerings aangebracht: ook binnen de standaardtaal is er variatie en ‘de standaardtaal als een objectief gegeven vaststaande norm’ bestaat dus niet.

Het ANW houdt zijn definitie van Standaardnederlands of Algemeen Nederlands eveneens bewust wat vaag en rekbaar. Algemene taal uit het informele register wordt ook beschreven, evenals woorden en uitdrukkingen uit de spreektaal, of beter gezegd, de schriftelijke neerslag daarvan in het ANW-corpus.

Met ‘Vlaanderen’ bedoelt het ANW ‘Nederlandstalig België’. ‘Niet gebonden aan een bepaalde regio’ betekent dat stadsdialecten en streektaalen buiten beschouwing gelaten worden, bv. taal die beperkt is tot Amsterdam, Oost-Vlaanderen of Groningen. Nederlandstalig België en Nederland zijn niet op te vatten als dialectgebieden of regiolectgebieden, maar als grotere taalgebieden met een eigen identiteit, als gevolg van een eigen historisch-maatschappelijke, bestuurlijke en culturele ontwikkeling.³

Dat het Nederlands in België in veel opzichten verschilt van het Nederlands in Nederland, wordt door niemand ontkend. Toch hebben beide taalgebieden naast hun verschillen zoveel gemeenschappelijks, dat we niet van twee verschillende standaardtalen, laat staan talen, kunnen spreken: er is dus binnen het Standaardnederlands zeker eenheid, ondanks de verscheidenheid. Tegenwoordig beschouwen veel taalkundigen ook niet langer alleen het Nederlands in Nederland als de norm, maar men accepteert één standaardtaal met twee standaardvariëteiten: Belgisch Nederlands en Nederlands Nederlands.⁴ Die ‘eenheid in verscheidenheid’ wordt ook benadrukt in het beleidsadvies opgesteld door de Werkgroep Variatiebeleid van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (mei 2003):

Net zoals dat in andere taalgebieden het geval is, is er ook in het Nederlandse taalgebied op het vlak van de standaardtaal sprake van variatie die nationaal gebonden is. Het Nederlands heeft de status van officiële taal in Nederland en België. Het standaardtaalgebruik van Vlamingen en dat van Nederlanders vertonen onmiskenbaar verschillen, vooral op het gebied van de uitspraak en het lexicon, in (aanzienlijk) mindere mate ook op het gebied van de grammatica. Die talige verschillen zijn het gevolg (1) van een gescheiden historische en maatschappelijke ontwikkeling en daarmee samenhangende culturele verschillen en (2) van een dynamiek in de standaardisering waarbij elk land gericht is op een eigen normbepalend centrum. (‘Centrum’ dient hier niet louter in geografische zin opgevat te worden. Het kan ook gaan om een bepaalde institutie waarnaar men zich richt, zoals de landelijke media.)

Ook al is er geen reden om de verschillen uit te vergroten – verreweg het grootste deel van de woorden, vormen en constructies zijn gemeenschappelijk – en te spreken van verschillende standaardtalen, toch kan de realiteit van die verschillen (en het ontstaan van nieuwe verschillen, met name op het gebied van uitspraak en op het lexicale terrein) niet ontkend worden. Daarbij dient ook rekening gehouden te worden met de symbolische functie die taal vervult in het bepalen van de eigen (nationale) identiteit. Die verschillende woorden, vormen, constructies, uitspraakkenmerken kunnen dan aangeduid worden resp. als Belgisch Nederlands (d.i. behorend tot de Nederlandse standaardtaal zoals die in het Belgische staatsverband – niet alleen in Vlaanderen, maar ook in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest – gebruikt wordt in het publieke domein³)⁵ en Nederlands Nederlands (d.i. behorend tot de Nederlandse standaardtaal zoals die in Nederland gebruikt wordt in het publieke domein). In deze terminologie komt goed de eenheid in verscheidenheid tot uitdrukking. Met nadruk willen we erop wijzen dat er dus wel

³ ‘Niet gebonden aan een bepaalde groep personen of aan een bepaald vakgebied’ laten we hier even buiten beschouwing, omdat dit artikel gaat over de geografische variatie in het Algemeen Nederlands. Groepstaal en vaktaal die ook gebruikt wordt buiten de groep of buiten het vakgebied, wordt uiteraard ook in het ANW beschreven.

⁴ Het Nederlands in Suriname en het Nederlands op de Nederlandse Antillen en Aruba worden buiten beschouwing gelaten. Het ANW beschrijft het algemeen Nederlands in Nederland en België. Ook in het Beleidsadvies opgesteld door de Werkgroep Variatiebeleid van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (mei 2003), wordt het Nederlands buiten Europa buiten beschouwing gelaten.

⁵ Noot 3 luidt als volgt: Onder meer om die reden geven wij de voorkeur aan de term ‘Belgisch Nederlands’ boven ‘Vlaams Nederlands’ of ‘Vlaams’. Die laatste term wordt gebruikt als overkoepelende benaming voor alle Vlaamse dialecten, ter onderscheiding van Brabantse, Limburgse dialecten enz.

degelijk sprake is van één standaardtaal, maar dat die principiële eenheid geen volstrekte uniformiteit inhoudt of hoeft in te houden. (Taaluniversum)⁶

Beide standaardvariëteiten zijn gelijkwaardig. In dat kader moeten we de term ‘algemeen’ misschien nog wat duidelijker omschrijven.

Sommigen⁷ definiëren ‘Algemeen Nederlands’ als ‘de doorsnede van de twee nationale variëteiten’. Ook in de eerste versie van de handleiding voor bewerking van het ANW wordt de term zo uitgelegd, tenminste in de passage die betrekking heeft op het labelen van de taalvariëteiten:

BN = Belgisch Nederlands, NN = Nederlands Nederlands. Defaultwaarde = AN = Algemeen Nederlands, dus zowel in Nederland als in België in gebruik. BN en NN worden benut indien uit corpusmateriaal (en/of eventueel via informanten) blijkt dat een lexicaal element (woord, verbinding, spreekwoord, enz.) uitsluitend of voornamelijk in resp. België of Nederland voorkomt. (Handleiding ANW)

Wat hierboven staat, impliceert dat *tosti*, *wethouder* en *pinpas* geen Algemeen Nederlands zijn, en dat die woorden bijgevolg eigenlijk niet in het Algemeen Nederlands Woordenboek thuishoren. Als we ‘algemeen’ lezen als ‘gemeenschappelijk in het hele taalgebied’, dan klopt dat inderdaad. De woorden zijn immers niet in België in gebruik. Maar dat kan nooit de bedoeling geweest zijn, want het ANW wil uiteraard niet alleen de gemeenschappelijke doorsnede van beide nationale taalvariëteiten beschrijven. In het model van een standaardtaal met evenwaardige nationale variëteiten, moet ‘algemeen’ dan iets anders betekenen, namelijk: gedeeld door alle of de meeste taalgebruikers in het hele taalgebied, of door alle of de meeste taalgebruikers in een van beide taalgebieden. Met andere woorden: wat algemeen is in België is Algemeen Nederlands, wat algemeen is in Nederland is Algemeen Nederlands, en wat algemeen is in beide taalgebieden is ook Algemeen Nederlands. Algemeen Nederlands is niet de doorsnede van de twee nationale variëteiten, het is veeleer de som van de variëteiten. Algemeen Nederlands = Belgisch Algemeen Nederlands + gemeenschappelijk Algemeen Nederlands + Nederlands Algemeen Nederlands.⁸

In de handleiding kan beter staan: defaultwaarde (niet gelabeld) = Algemeen Nederlands dat zowel in Nederland als in België in gebruik is. Ofwel: defaultwaarde = GN = gemeenschappelijk Nederlands, dus zowel in Nederland als in België in gebruik.

Twee woordenboeken of één woordenboek?

Felle reacties op het discussiestuk in *Taalschrift* van Johan De Caluwe over de evenwaardigheid van de taalvariëteiten⁹ laten helaas zien dat niet alle taalgebruikers al klaar zijn voor de gelijkheidsgedachte. Sommigen vinden ‘Nederlands’ per definitie iets van de Nederlanders, en als Belgen Nederlands willen spreken en schrijven, dan moeten ze zich maar aanpassen. Of ze moeten hun eigen Belgische woordenboek maken. Ook Britten en Amerikanen hebben immers hun eigen woordenboeken. Dat het Nederlands alleen de Nederlanders toebehoort, is natuurlijk niet waar. Het Engels is toch ook niet alleen de taal van de Engelsen?

Twee woordenboeken maken behoort tot de mogelijkheden, maar het is niet praktisch en niet nodig. Als er geen sprake is van twee verschillende talen, en als het grootste deel van het Nederlands gemeenschappelijk is, dan is het een verspilling van tijd, geld en energie, want

⁶ <http://taaluniversum.org/taalunie/variatie_in_het_nederlands_eenheid_in_verscheidenheid/#2.2>

⁷ Bijvoorbeeld De Caluwe in een discussie op Taalschrift: <<http://taalschrift.org/discussie/001516.html>>

⁸ Dus AN = BN + GN + NN.

⁹ <<http://taalschrift.org/discussie/001516.html>>

wat gemeenschappelijk is, moet dan twee keer beschreven worden. Het is daarom denk ik beter om beide variëteiten te integreren in één groot Nederlands woordenboek.

De lexicografische traditie: het Belgische Nederlands als de getolereerde afwijking

De Grote Van Dale (2005) beweert in de jongste edities het model van de nationale varianten te hanteren voor de beschrijving van de relatie tussen het Nederlands in Nederland en het Nederlands in België (Geeraerts 2000: 22). Van Dale doet dat naar eigen zeggen door Belgische woorden en uitdrukkingen te labelen en door de interne gelaagdheid binnen het Belgisch Nederlands – variërend van dialect tot het meest verzorgde Nederlands in België – te beschrijven met additionele labels.

De volgende labels worden daarvoor in de elektronische versie van de veertiende editie gebruikt:

(algemeen Belgisch-Nederlands): 1224 keer

Voorbeelden: *bevallingsverlof, bosklas, collant, curryworst, dieperik, driepikkel, gestresseerd, gepollueerd, inciviek, jobstudent, kinesist, koffiezet, paasklok, panikeren, ploeterbad, schoteldoek, stadskanker, wallingant*

(Belgisch-Nederlands, niet algemeen): 915 keer

Voorbeelden: *agentschap, basketten, dampkap, farde, hangmat, hoofdbekommernis, kapstok, microgolf, regenvlaag, sluikstorten, stoverij, toespis, truttemie, verdiep, zelfzeke*

(Belgisch-Nederlands, spreektaal): 396 keer

Voorbeelden: *afkuisen, beenhouwerij, goesting, koppigaard, occasie, smos, solden, valling, verschieten, vidé, zulle*

(Belgisch-Nederlands, verouderd): 119 keer

Voorbeelden: *aankondiging, champetter, coca, omnibus, recyclage, rijksonderwijs, stoof*

(archaïsch algemeen Belgisch-Nederlands): 4 keer

Voorbeelden: *aanhoren, stond, wenen*

(Belgisch-Nederlands, informeel): 33 keer

Voorbeelden: *apenjaren, botten, buitenvliegen, brossen, seut, vrouwenzot*

Soms wordt het label ‘Belgisch-Nederlands’ gecombineerd met een domeinlabel, een label dat een houding van de spreker aangeeft, een connotatielabel of een frequentielabel. Voorbeelden zijn:

(Belgisch-Nederlands, medisch), bv. bij *niersteenverbrijzelaar, operatiekwartier*

(Belgisch-Nederlands, schertsend), bv. bij *frigoboxtoerisme, stratier*

(Belgisch-Nederlands, ongunstig), bv. bij *commerçant, nepstatuut*

(Belgisch-Nederlands, weinig gebruikt), bv. bij *droogzwierder, nieuwkuis, riskeren, speculoos*

Niet alle Belgische woorden worden gelabeld. Bij zogenaamde ‘referentiële belgicismen’ blijkt het Belgische karakter uit de definitie van het woord. Referentiële belgicismen zijn woorden waarbij het Belgische karakter van het woord iets te maken heeft met het Belgische karakter van de zaak, de referent (Geeraerts 2000: 20). Het zijn woorden voor officiële instellingen, functies, organisaties of culinaire begrippen. Voorbeelden zijn *schepen, doopsuiker, nieuwjaarsbrief* en *rijkswacht*. De definitie van *schepen* luidt ‘lid van het dagelijks bestuur van een Belgische gemeente’. *Doopsuiker* wordt gedefinieerd als ‘suikergoed dat in België bij de geboorte van een kind aan vrienden en kennissen ten geschenke wordt aangeboden’.

Dialectwoorden krijgen evenmin een Belgisch label, maar krijgen wel een label ‘gewestelijk’, bv. *lochting*.

Typisch Nederlandse woorden en uitdrukkingen als *flappentap, pinnen, tosti, hartstikke leuk, tig, wethouder* en *beschuit met muisjes*, worden niet gelabeld.¹⁰ En uit de definities van

¹⁰ Een uitzondering daarop vormen de afkortingen, die in hun oplossing wel vaak het label (in Nederland) krijgen. Dat komt omdat de afkortingenlijst komt uit de elektronische versie 1.4 van de dertiende druk, waarin Nederlandse afkortingen terecht wel gelabeld waren.

‘referentiële neerlandismen’ als *wethouder* en *beschuit met muisjes* blijkt ook niet dat het om Nederlandse lexicale elementen gaat.

In een dergelijke labelpraktijk gaat men dus uit van het Nederlandse Nederlands als defaultwaarde. Wat Belgisch Nederlands is, is gemarkeerd of afwijkend van de gangbare vorm. Deze eenzijdige benadering met het Nederlands van Nederland als defaultwaarde is niet meer te rechtvaardigen in een woordenboek dat de Nederlandse standaardtaal in België én Nederland wil beschrijven. De benadering krijgt dan ook terecht kritiek, en die kritiek komt niet alleen uit de Belgische hoek:

The *Grote Van Dale* faces a different situation: it contains Dutch words used in The Netherlands as well as in Belgium. In all previous editions it presupposed a standard with respect to which many Flemish words are to be marked. As a result the label (Flem.) is put on a par with labels for words occurring in Dutch regiolects or dialects. Eventually this might conflict with current cultural, political and social tendencies to create a separate language norm in Belgium itself. (Verkuyl e.a. 2003: 300)

In een bespreking van de dertiende uitgave van Van Dale plaatst ook Peter Debrabandere een aantal kanttekeningen bij de behandeling van het Belgische Nederlands (Debrabandere 2000: 38 vv.). Debrabandere betreurt het verdwijnen van labels voor gallicismen, anglicismen en germanismen in de dertiende editie van Van Dale. Het label ‘niet alg.’ kan volgens hem niet overtuigen, maar hij is wel te spreken over de behandeling van de referentiële belgicismen. Met sommige punten van zijn kritiek kan ik het eens zijn, maar bij een aantal zaken heb ik toch ook wat bedenkingen:

1. Debrabanderes bezorgdheid over het verdwijnen van de labels voor barbarismen deel ik persoonlijk niet. Als een barbarisme in een van beide taalgebieden vrij algemeen is, houdt het dan niet op een afkeurenswaardig barbarisme te zijn? Wat kan er dan mis zijn met de *bouwpromotor*, de *mutualiteit* en het *koninginnenhapje*? Het feit dat die woorden uit het Frans vertaald zijn en in Nederland niet gebruikt worden? Moeten de Belgen *pasteitje* zeggen, omdat de Nederlanders dat doen? En is *crooner* dan zoveel beter dan *charmezanger*? Ik wens de taalzuiveraar die elke vreemde invloed uit zijn taal krampachtig wil weren veel succes: zijn woordenschat zal eerder (*sic*) beperkt zijn. Een descriptief woordenboek moet vooral beschrijven, en niet voorschrijven. Trouwens, door aan te geven wat in de taal gangbaar is, bijvoorbeeld door het geven van frequentiegegevens, geeft een woordenboek impliciet een norm aan voor de taalgebruiker die dat wenst.

2. Vervolgens vraagt Debrabandere zich af of de meeste Belgisch-Nederlandse woorden niet per definitie ‘niet algemeen’ zijn (2000: 40). Zijn argument daarvoor is dat er maar weinig Belgisch-Nederlandse woorden zijn met het label ‘Belg. N.’ die alle Vlamingen altijd gebruiken zonder ze af te wisselen met de Noord-Nederlandse varianten.

Maar het feit dat Belgen vaak beide standaardvarianten kennen van woorden en uitdrukkingen doet toch geen afbreuk aan de algemeenheid van de Belgische variant in België? Het is toch niet omdat de Belg zowel het *wisselstuk* als het *vervangstuk* kent, dat alleen het *vervangstuk* algemeen is, omdat dat woord toevallig ook in Nederland gebruikelijk is?

Belgen zijn vaker vertrouwd met beide standaardvarianten omdat ze decennialang grootgebracht zijn met taalzuiveringslessen in de trant van ‘zeg niet *croque-monsieur*, maar *tosti*’. Schrijvers passen hun taalgebruik aan aan Nederland, en uitgevers schrappen helaas nog al te vaak wat hen te Belgisch in de oren klinkt. Zo is *hartstikke leuk* zeer goed vertegenwoordigd in de Vlaamse literatuur, maar ik heb het nog nooit een Belg horen gebruiken.

Ik ben het wel met Debrabandere eens als hij zegt dat het label ‘niet alg.’ niet kan overtuigen. Veel van wat gelabeld is als ‘algemeen Belgisch Nederlands’, is dat eigenlijk niet, en omgekeerd: veel van wat gelabeld is als ‘Belgisch Nederlands, niet algemeen’, is veel

algemener dan Van Dale aangeeft. Ook bij de door mij aangehaalde voorbeelden uit de veertiende editie staan rare dingen: zijn *gepollueerd* en *inciviek* zo algemeen in België? En wordt *droogzwierder* weinig gebruikt? In mijn taalbeleving is dat in ieder geval anders.

3. Verder roepen ook de labels ‘Belgisch-Nederlands, spreektaal’ en ‘Belgisch-Nederlands, informeel’ vragen op. Zijn woorden uit de spreektaal en informele woorden dan niet algemeen? Ook is het niet zeer informatief om bij het label ‘gewestelijk’ niet aan te geven of een dialectwoord gewestelijk is in België of in Nederland.

4. Anders dan Debrabandere ben ik niet zo opgetogen over het als het ware oplossen van labels in de definitietekst van de referentiële belgicismen. Het is geen verstandige methode omdat het problemen geeft bij de retrieval in een elektronisch woordenboek. Als labels in een definitie verwerkt zijn, moet de zoekmachine op verschillende plaatsen in een woordenboekartikel zoeken en moet de zoekvraag ook op verschillende manieren geformuleerd worden: zoek ‘Belgisch’, ‘Belg.’ en ‘België’ in de labels en in de betekenisomschrijving. Een dergelijke zoekvraag resulteert ongetwijfeld in een woordenlijst die *schepen* bevat, want de definitie luidt ‘lid van het dagelijks bestuur van een Belgische gemeente’. En ook *doopsuiker* zal in de lijst voorkomen: ‘suikergoed dat in België bij de geboorte van een kind aan vrienden en kennissen ten geschenke wordt aangeboden’.

Maar de resultatenlijst zal ook allerlei gedierte, ongedierte, planten en historische gebeurtenissen bevatten, want de *alpengierzwaluw*, bijvoorbeeld, wordt omschreven als een ‘grote gierzwaluw uit Zuid-Europa, die als dwaalgast in Nederland en België voorkomt (Apus melba)’. En het *dwerghlauwtje* is een ‘blauw vlindertje dat in Nederland uitgestorven en in België zeer zeldzaam is (Cupido minimus)’.

Ik heb er ook bezwaar tegen omdat het systeem niet toegepast wordt bij de referentiële neerlandismen. Zo wordt *wethouder* gedefinieerd als ‘(tegenwoordig) (door de gemeenteraad uit zijn midden gekozen) lid van het dagelijks bestuur van een gemeente’. Moet daar dan niet staan ‘van een Nederlandse gemeente’? En waarom staat er bij *beschuit met muisjes* niet dat dat in Nederland bij de geboorte van een kind wordt aangeboden?

5. Ook het achterwege laten van een label bij andere Nederlandse of overwegend Nederlandse woorden en uitdrukkingen is onjuist. Is het dan niet significant en voor de taalgebruiker buitengewoon interessant als *geintje* in ons ANW-corpus 100 keer voorkomt in Nederlandse bronnen, en slechts 6 keer in Belgische? En dat *verpleeghuis* 713 keer in Nederlandse bronnen voorkomt, en slechts 5 keer in Belgische? En dat *peuterspeelzaal* alleen 446 keer in Nederlandse bronnen voorkomt?

De kritiek op het eenzijdig labelen van de taalvariëteiten wordt door Van Dale als volgt weerlegd:

Afgezien van het feit dat sommige van deze ‘Hollandse’ woorden ook in Belgische media en op Belgische sites figureren, dus misschien helemaal niet zo typisch Noord-Nederlands zijn, is de bewering dat Van Dale deze woorden niet labelt feitelijk onjuist. Bij gein geeft een label aan dat het een informeel woord is, en bij jokken staat zelfs een heel regiment labels. Maar er staat inderdaad niet bij dat het Noord-Nederlandse woorden zijn. Dat doen we nu eenmaal niet. Dat is een keuze geweest van de Nederlandse én de Belgische redactie van de Dikke Van Dale. Dat neemt niet weg dat we permanent nadenken over de beschrijving van de typisch Belgische en de typisch Nederlandse woorden in Van Dale. Want dat is wat voor ons altijd vóóropstaat: een adequate beschrijving van de Nederlandse taal voor alle Nederlandstaligen – in Nederland en in België.

<<http://vandale.ndcvbk.nl/vandale/nieuws/vandalenieuws/article202.ece>>

Welnu, ik hoop dat Van Dale zal blijven nadenken en tot de conclusie zal komen dat de woordenboekmaker niet met het argument ‘dat doen we nu eenmaal niet’ bij de woordenboekgebruiker kan thuiskomen. Zeker niet als een adequate beschrijving van het Nederlands voor alle Nederlandstaligen vooropstaat.

Naar een nieuw beleid in het ANW: beide ‘afwijkingen’ gelijkwaardig en in één woordenboek!

Het Nederlandse Nederlands is evengoed een afwijking te noemen: het wijkt soms af van wat algemeen Nederlands is in België.

Het ANW wil met een nieuwe manier van labelen recht doen aan beide standaardvariëteiten: niet alleen wat Belgisch is, maar ook wat typisch is voor het Nederlands in Nederland moet als zodanig gelabeld worden. Daarvoor gebruikt het ANW de volgende methode:

Geen label: wat in beide taalgebieden algemeen is, dus wat gemeenschappelijk is.

Label ‘BN’ of ‘vooral BN’: wat uitsluitend, typisch, of vooral Belgisch Nederlands is.

Label ‘NN’ of ‘vooral NN’: wat uitsluitend, typisch, of vooral Nederlands Nederlands is.

Ook de referentiële belgicismen en neerlandismen krijgen hun taalvariëteitslabel.

Daarnaast gebruikt het ANW ook stratificatielabels en andere labels die een bijzonderheid met betrekking tot het gebruik aangeven, maar die labels zijn helemaal losgekoppeld van de geografische taalvariëteit. Het gaat dan om labels als ‘informeel’, ‘formeel’, ‘gesproken taal’, ‘pejoratief’, enzovoort.

De stand van zaken tot nu toe

Van de eerste 3000 woordenboekartikelen die tot nu toe bewerkt zijn, heeft ongeveer 10% ergens in het artikel een taalvariëteitslabel. Het label hoeft niet altijd voor het hele woord te gelden, maar kan ook alleen gelden voor een bepaalde betekenis of verbinding:

Het label ‘BN’ is 117 keer toegekend.

Voorbeelden: *appendicitis*, *brokken* (in de verbinding ‘iets in de pap te brokken hebben’), *brol*, *hut* (in de betekenis ‘thermometerhut’), *kapoen* (deugniet), *duts* (kluns), *reclameren* (in de betekenis ‘klagen’), *pluimen* (kaalplukken), *titelen* (koppen), *zona* (gordelroos)

Het label ‘vooral BN’ is 56 keer toegekend.

Voorbeelden: *arduin*, *coiffeur*, *depanneren*, *gemeubeld*, *geut*, *sliplift*, *sprankel*, *splitten* (uit elkaar gaan), *teerling*
Totaal voor België: 173.

Het label ‘NN’ is 39 keer toegekend.

Voorbeelden: *baboe*, *ijsmuts*, *hut* (in ‘hutje en mutje’), *knaak*, *knijp* (in de knijp zitten), *patatje*, *dorpsmanager*, *fietsnietje*, *vrachtram*.

Het label ‘vooral NN’ is 61 keer toegekend.

Voorbeelden: *contribuant*, *eigenheimer*, *sjekkie*, *spijkerpak*, *reltoerist*, *slurptaks*, *prachtwijk*, *zonnwoning*.
Totaal voor Nederland: 100.

Evaluatie van het begin

In het ANW-corpus is het vrij eenvoudig om de spreiding van het materiaal over de beide taalvariëteiten op te sporen: Belgische bronnen zijn groen gemarkeerd in het concordantiescherm; Nederlandse bronnen zijn oranje gemarkeerd. Met de knop ‘toon spreiding’ kunnen de frequenties per taalgebied opgevraagd worden. Zo heeft *jokken* een spreiding van 46 NN - 9 BN en *waterschap* een spreiding van 2183 NN - 80 BN.

Toch komen er bij de toekenning van de labels in het woordenboek nog een aantal problemen voor en daarom zal ook de ANW-redactie de labelpraktijk aan het eind van de proeffase nog eens goed moeten evalueren:

1. De eerste proefartikelen die voor het ANW bewerkt zijn, zijn woorden met een lage frequentie in het corpus. Op die manier konden zeer diverse woordtypen beschreven worden en kon de redactie problemen in het elektronisch bewerkingsformulier op het spoor komen. Maar bij laagfrequente woorden in het corpus speelt het toeval natuurlijk een te grote rol.

Zo komt *aardrijkskundeleraar* 10 keer in het corpus voor, alleen in Nederlandse bronnen. Maar het zou onjuist zijn om *aardrijkskundeleraar* als NN te labelen. Dat label is niet toegekend, omdat we uit onze eigen taalkennis weten dat ook Belgen aardrijkskundelers hebben. Bij woorden of betekenissen waarmee een redacteur minder vertrouwd is, kan het daarentegen wel eens mis gaan als de spreidingsgegevens uit het corpus te absoluut worden geïnterpreteerd. Zo heeft *pakketboot* waarschijnlijk ten onrechte het label ‘vooral BN’ gekregen. Het woord heeft 26 concordanties met de spreiding BN: 23, NN: 3. Maar de 23 Belgische concordanties komen allemaal uit de krant De Standaard uit slechts 9 verschillende artikelen. Eigenlijk is de spreiding dus 9-3: veel te weinig om te concluderen dat het woord vaker in België dan in Nederland gebruikt wordt. Bovendien is het niet onwaarschijnlijk dat de krantenartikelen alle 9 door dezelfde journalist geschreven zijn. Als dat het geval is, is de uiteindelijke spreiding zelfs BN: 1 en NN: 3.

2. De mentaliteit of neiging om het Nederlandse Nederlands als norm te hanteren, is soms nog onbewust aanwezig. Zo was aanvankelijk het label bij *tosti* vergeten. Bij *gommen* stond wel het label ‘BN’, maar bij *gummen* was het label ‘NN’ of ‘vooral NN’ dan weer vergeten. Vaak is de lexicograaf zich helemaal niet bewust van het feit dat een woord, betekenis of verbinding in het andere taalgebied niet algemeen is. Het is natuurlijk geen kwaad opzet, maar het is wel wenselijk dat de lexicograaf alerter wordt op die zaken en dat hij het eigen taalgebruik kritisch bekijkt.

3. De labels worden door verschillende redacteurs ook enigszins anders geïnterpreteerd. Het lijkt wel alsof men soms het label ‘vooral BN’ of ‘vooral NN’ kiest uit vrees om niet al te stellige beweringen te doen. Zo kreeg *prachtwijk* (in de betekenis ‘Vogelaarwijk’) het label ‘vooral NN’, terwijl het volgens anderen toch echt een NN-woord is. Tot nu toe zijn de Vogelaarwijken de grens nog niet overgegaan. Natuurlijk is het wel zo dat Belgen erover schrijven in de pers, maar dat betekent niet noodzakelijk dat het woord in België ook gangbaar is: het is nog steeds een referentieel neerlandisme. Dus soms wordt voor ‘vooral BN’ en ‘vooral NN’ gekozen van zodra een item in een taalvariëteit voorkomt, bijvoorbeeld in beschouwingen over de andere taalvariëteit; soms worden ‘vooral BN’ en ‘vooral NN’ gereserveerd voor items die ook echt in die taalvariëteit algemeen gebruikt worden. Het is ook vaak moeilijk om dat onderscheid te maken, en erg dramatisch is het niet als er ergens ‘NN’ staat waar er ‘vooral NN’ had moeten staan, of andersom. De taalvariëteit is in ieder geval aangegeven en in een interactief woordenboek kan te zijner tijd ook de woordenboekgebruiker vergissingen en fouten signaleren. Als suggestie stel ik voor om in ieder geval de referentiële belgicismen en neerlandismen te labelen met ‘BN’ respectievelijk ‘NN’, als zij in het andere taalgebied alleen bekend zijn uit persbronnen, of uit teksten van taalbeschouwende aard. Dat zijn bijvoorbeeld teksten als:

Tot vanmorgen wist ik niet wat een patjepeeër is. Het moest een Hollands scheldwoord zijn, dat was mij duidelijk toen ik het bij Jeroen Brouwers las. Ik vroeg het aan de heer Van Dale en hij vertelde mij over een ‘poen, parvenu, patsurig figuur; proleet’ bovendien familie van de patjakker, - en dat is een ‘liederlijke vent, gemene kerel, smeerlap, deugniet, fielt’. (De Standaard, 01-03-1997)

Maar ook met literatuur moet de redacteur voorzichtig omspringen: *hartstikke leuk* lijkt mij nog steeds ‘vooral NN’, ook al wordt het door Belgische schrijvers gebruikt.

Ondanks het feit dat de labelpraktijk nog wat fijner afgesteld kan worden, kunnen we wel al stellen dat de twee standaardvariëteiten met de nieuwe manier van labelen beter tot hun recht zullen komen.

Tot slot nog even dit: Dirk Geeraerts stelt dat de verschillen tussen het Belgische en het Nederlandse Nederlands gering zijn: “op het totale trefwoordenbestand van de Grote Van Dale is minder dan 2% in de een of andere vorm gelabeld als ‘Belgisch’ (Geeraerts 2000: 22). Dat percentage bevat natuurlijk alleen de Belgische ‘afwijkingen’, en alleen op basis daarvan

kunnen we natuurlijk niet besluiten dat de verschillen zo gering zijn. Wie de Nederlandse ‘afwijkingen’ meerekent, komt op een heel ander percentage uit: 273 op 3000 (tot nu toe), dat is 9,1 %. Zo gering zijn de verschillen dus ook weer niet.

Bibliografie

- Bennis, H., M. Devos, M. Gerritsen, W. Haeseryn, T. Hagen, S. Kroon en J. Walravens (2003), *Variatie in het Nederlands: Eenheid in verscheidenheid; Taalvariatiebeleid in Taalunieverband*. Beleidsadvies opgesteld door de Werkgroep Variatiebeleid van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren.
- Caluwe, J. De, D. Geeraerts, S. Kroon, V. Mamadouh, R. Soetaert, L. Top en T. Vallen (red.) (2002), *Taalvariatie en taalbeleid: bijdragen aan het taalbeleid in Nederland en Vlaanderen*. Garant, Nederlandse Taalunie.
- Debrabandere, P. (2000), ‘Beschrijving Belgisch-Nederlands in Van Dale bevredigt niet’, in: *Nederlands van Nu*. 48: 38-42.
- Geeraerts, D., S. Grondelaers en D. Speelman (1999), *Convergentie en divergentie in de Nederlandse woordenschat. Een onderzoek naar kleding- en voetbaltermen*. Amsterdam, Meertens Instituut.
- Geeraerts, D. (2000), ‘Honderd jaar Belgisch in Van Dale’, in: *Nederlands van Nu*. 48: 19-23.
- Geeraerts, D. (2001), ‘Een zondagspak? Het Nederlands in Vlaanderen: gedrag, beleid, attitudes’, in: *Ons Erfdeel* 44: 337-344.
- Stroop, J. (red.) (2003), *Waar gaat het Nederlands naartoe? Panorama van een taal*. Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker.
- Van Dale* (2005) – Versie 14.4 © 2005-2008. Utrecht / Antwerpen, Van Dale Lexicografie bv.
- Verkuyl, H., M. Janssen, & F. Jansen (2003), ‘The codification of usage by labels’, in: P. van Sterkenburg (red.), *A practical guide to lexicography*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 297-311.